

Přístup do paměti

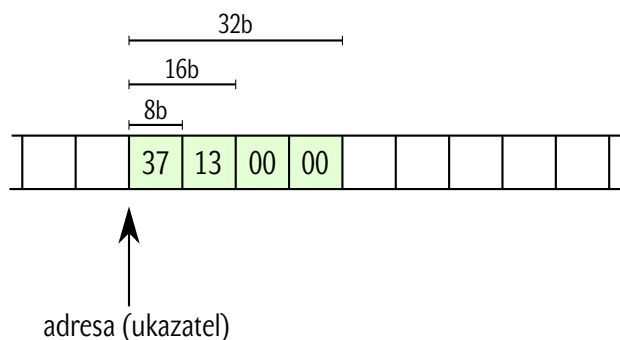
16. března 2022

Přístup do paměti, ať už se jedná o čtení či zápis dat, patří k nejzásadnějším operacím, které procesor nabízí. V předchozích cvičeních jsme však tyto operace upozadili, abychom snížili učící křivku. To však je aplikovatelné pouze v omezeném množství situací a porozumění práci s pamětí je důležité nejen pro porozumění činnosti procesoru ale i vyšším programovacím jazykům.

1 Paměťový model

Pro jednoduchost budeme předpokládat, že paměť je jednotný spojitý prostor¹, který se na platformě AMD64 skládá ze 2^{64} paměťových buněk o velikosti jeden byte. To znamená, že ke každé paměťové buňce můžeme přiřadit číslo, tzv. adresu, z rozsahu 0 až $2^{64} - 1$ a současně platí, že máme-li paměťovou buňku na adrese a , sousední buňka se nachází na adrese $a + 1$.

Hodnoty v paměti počítače jsou uloženy v po sobě následujících buňkách, např. 32bitová celá čísla (typu `int`) obsadí čtyři po sobě jdoucí buňky, 16bitové hodnoty dvě buňky, atd. Jelikož hodnoty jsou uloženy v konkrétních paměťových buňkách, můžeme určit adresu, kde se hodnota nachází, ta odpovídá adrese první paměťové buňky, jež obsahuje danou hodnotu. A samozřejmě v opačném směru, máme-li adresu v paměti, můžeme do ní uložit hodnotu. Toto pojetí ilustruje Obrázek 1.

Obrázek 1: Ilustrace uložení hodnoty v paměti

¹Ve skutečnosti není tento prostor využitelný celý a jsou v něm oblasti, které mají speciální význam, např. jsou určeny pro přístup k hardware, obsahují jádro operačního systému nebo jsou z jiných technických důvodů prakticky nevyužitelné. Pro potřeby cvičení zaměřeného na adresování paměti to můžeme zanedbat.

2 Adresace paměti

Instrukční sada procesorů AMD64 má docela široké možnosti práce s pamětí. Většina instrukcí umožňuje, aby jeden z operandů, ať už zdrojový nebo cílový, odkazoval na místo v paměti.² Přístup k paměti se zapisuje ve tvaru *velikost [adresa]*, kde velikost je klíčové slovo *byte*, *word*, *dword*, *qword* označující hodnotu o velikosti 1, 2, 4 a 8 B. Adresy můžeme chápat jako běžná celá čísla. Proto se na platformě x86 pro uložení adres používají běžné registry *rax*, ..., *rdx*, *rsi*, *rdi*, *rbp*, *rsp*, *r8*, ..., *r15*.

Například:

```
mov eax, dword [0x12345678] ; nacte do registru eax hodnotu z adresy 0x12345678
mov ax, word [rbx]          ; nacte do registru ax hodnotu z adresy, která je v rbx
add al, byte [rbx]          ; přičte k al hodnotu bytu na adrese rbx
mov byte [rbx], 0           ; nastaví byte daný registrem rbx na 0
add dword [rbx], 2          ; přičte k hodnotě na adrese ebx hodnotu 2
```

Pokud je z velikosti registrů jasné, s jak velkou hodnotou pracujeme, můžeme *velikost* vypustit. To platí pro první tři příklady, nikoliv však pro poslední dva.

Aby bylo možné snadno podchytit různé módy pro přístup do paměti (ukazatele, přístup k jednotlivým prvkům pole, k strukturovaným datovým typům) je možné adresu zadat ve tvaru:

$$adresa = posunutí + baze + index \times factor$$

Kde *posunutí* je konstanta, *báze* a *index* jsou registry a *factor* je číslo 1, 2, 4, nebo 8, přičemž libovolnou část lze vypustit, ale není možné nic dalšího doplnit.

3 Použití společně s datovými typy

3.1 Ukazatele

Nejjednodušší je práce s ukazateli. Ukazatel odpovídá adrese v paměti (tj. celému číslu), použití se neodchyluje od toho, co jsme již viděli. Ukažme si to na následujícím příkladu.

```
;;
;; funkce zvýší hodnotu danou ukazatel o 1
;;
;; void incref(int *n);
;;
incref:
    mov dword edx, [rdi] ; přečteme hodnotu do registru edx (1. operand obsahuje ukazatel)
    add edx, 1            ; zvýšíme hodnotu o 1
    mov dword [rdi], edx  ; uložíme hodnotu zpět
    ret
```

²V rámci jedné instrukce je však možné adresovat paměť jen jednou.

V tomto příkladu máme funkci, které předáváme ukazatel na 32bitovou hodnotu (typu `int`). I když se jedná o ukazatel na 32bitovou hodnotu, má tento ukazatel 64bitů³. Tento ukazatel je předán jako první argument funkce, je proto v registru `rdi`. Na prvním řádku načteme hodnotu danou ukazatelem do registru `edx`, následně hodnotu zvýšíme o jedna (druhý řádek) a uložíme zpět na adresu danou ukazatelem v registru `rdi` (třetí řádek).⁴ Funkce nevrací žádnou hodnotu, nemusíme proto nastavovat žádnou hodnotu do registru `rax`.

Že námi vytvořená funkce pracuje dle předpokladu, můžeme ověřit následně v jazyce C.

```
int a = 42;
int *p = &a;
incrcf(p);
printf("%i\n", a);
```

3.2 Pole

Při práci s poli je klíčové získat adresu prvního prvku pole, další prvky jsou umístěny v následujících paměťových buňkách a přístup k poli se pak shoduje s prací s ukazateli. Pokud funkci předáváme pole jako jeden z argumentů, získáváme přímo daný ukazatel.

```
;;
;; Funkce secte count prvku v poli array.
;;
;; int sum(int count, int *array);
;;
sum:
    mov eax, 0                ; prubezny soucet
    mov ecx, 0                ; index aktualniho prvku
sum_loop:
    cmp edi, ecx              ; testujeme, zda jsme na konci pole
    je sum_done               ; ukonceni cyklu
    add eax, [rsi + rcx * 4]   ; pricteni hodnoty do prubezneho souctu
    add ecx, 1                ; prechod na dalsi prvek
    jmp sum_loop
sum_done:
    ret                       ; vraceni vysledku (v eax)
```

3.3 Řetězce

Práce s řetězcí je opět variací na práci s ukazateli nebo poli. Důležitým rysem řetězců v jazyce C je to, že konec řetězce je určen znakem `\0`, tj. hodnotou 0.

³Jako všechny ukazatele na platformě AMD64.

⁴Na architektuře AMD64 je možné všechny tři řádky redukovat na jednu operaci `add dword [rdi], 1`.

```
;;
;; Replika funkce strcpy ze standardni knihovny.
;; Funkce prekopiruje retezec src do pameti danou ukazatelem dst.
;;
;; void my_strcpy(char *dst, char *src);
;;

my_strcpy:
    mov al, byte [rsi]    ; precteme jeden (prvni znak) ze zdrojoveho retezce
    mov byte [rdi], al    ; ulozime tento znak do ciloveho retezce
    cmp al, 0             ; pokud je to znak \0, koncime
    je done
    add rdi, 1             ; posuneme se k dalsimu znaku
    add rsi, 1
    jmp my_strcpy         ; skok na zacatek cyklu

done:
    ret                  ; konec funkce
```

Tento kód můžeme v jazyce C vyzkoušet například následovně.

```
char *duplicate = malloc(1024);
my_strcpy(duplicate, "hello world");
printf("%s\n", duplicate);
free(duplicate);
```

3.4 Strukturované datové typy

Práce se strukturovanými datovými typy na úrovni procesoru se nijak neodlišuje od toho, co jsme již viděli.

Proměnné typu struktura (struct) jsou v jazyce C v paměti uloženy jednoduše jako její členy za sebou, tzn. adresa struktury je stejná jako adresa jejího prvního prvku. Např. `struct { int bar; short baz; } foo;` je uložena jako 6 bytů – 4 byty pro bar, 2 byty pro baz, přes proměnnou foo se v assembleru dostaneme k prvnímu prvku foo.bar.

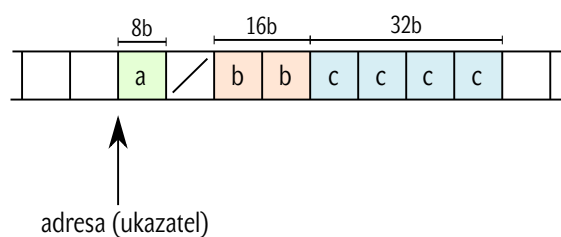
Při práci se strukturami je potřeba brát v potaz, že pro efektivnější práci se strukturami dochází k tzv. zarovnání velikosti struktury (padding) na vhodný násobek 4 nebo 8 B. To znamená, že i když výše uvedená struktura potřebuje k uchování dat pouze 6 bytů, ve skutečnosti zabere v paměti 8 bytů. Ověřte si to vhodným použitím operátoru sizeof.

Vedle zarovnání velikosti strukturovaných datových typů je potřeba dbát i na zarovnání jednotlivých členů struktury. Hodnoty velikosti jeden byte jsou zarovnávány na 1 B, dvoubytové hodnoty na 2 B, čtyřbytové hodnoty na 4 B, atd. V praxi to znamená, že jednotlivé členy daného typu začínají vždy na násobku svého zarovnání, např. hodnoty typu int jsou ve struktuře uloženy vždy na pozici, která je násobkem čtyř, apod. Toto chování je nutné mít na paměti při návrhu datových struktur, protože špatně zvolené pořadí jednotlivých členů může vést k nevhodné spotřebě paměti.

Uvažujme následující strukturu:

```
struct foo {  
    char a;  
    short b;  
    int c;  
};
```

Její rozložení v paměti ukazuje Obrázek 2. Všimněme si volného bytu mezi členy a a b, jež je vložen proto, aby hodnota typu short byla zarovnána na 2 B. Pozici, na které je daný člen uložen, je možné v jazyce C zjistit pomocí makra `offsetof(struktura, clen)` z hlavičkového souboru `stddef.h`.

Obrázek 2: Rozložení paměti ukázkové datové struktury

Práci s touto strukturou z pohledu assembleru ilustruje následující příklad.

```
;;  
;; void do_foo(struct foo *x)  
;;  
  
do_foo:  
    mov al, [rdi]      ; prectete hodnotu clenu a do registru al  
    mov cx, [rdi + 2]   ; prectete hodnotu clenu b do registru cx  
    mov [rdi + 4], eax  ; zapise hodnotu v registru eax do clenu c  
    ret
```